

DR. GREZSA FERENC

- beszélgetés közben -

Grezsa Ferenc értékrendjében – négy évtized során – kevés módosulás érzékelhető, témája és módszere annál változatosabb feladatokhoz igazodott. Nem is csoda, hiszen jó darabig kétségesnek érezhette, hogy milyen és mekkora méretű tudományos tevékenységre nyílik lehetősége. (Én magam 1963-as hódmezővásárhelyi érettségim után minden évben – sőt olykor évente többször is – belátogattam a Bethlen Gimnáziumba, s – emlékezetem szerint – a hetvenes évek elején, amikor a tervei felől érdeklődtem, mosolyogva válaszolta: én már inkább olvasni szeretek, mint írni. Szerencsére nem így történt, éppen a 70-es évek derekán fogott hozzá, hogy szisztematikusan dolgozza fel Németh László vásárhelyi éveit.)

Vásárhelyi tanárként is a szegedi egyetem irodalomtörténeti tanszékének a vonzáskörébe tartozik, a szegedi *Tiszatáj* című irodalmi folyóirat rendszeresen foglalkoztatja. A *Csongrád Megyei Hírlap*-ban is sokat publikál már 1961-től: pl. Juhász Gyula, a vásárhelyi majolika, Móra Ferenc és Vásárhely, Bródy Sándor és Ady Endre Vásárhelyről. A textológia és a kritika mellé tehát a helytörténeti stúdiumok társulnak, ami arra mutat, hogy a hamarosan (1962-ben) a Bethlen Gimnázium igazgatói pozíciójába kerülő Grezsa Ferenc nem zár-

ÉRTÉKREND ÉS MÓDSZER

Grezsa Ferenc : Németh László tanulmányai

kózik el sem a közéletiségtől, sem a vásárhelyi múlt feltárásától.

A fordulatot itt a Németh László téma hozza, amely az első kötettel, az 1979-ben a Szépirodalmi Kiadónál megjelent *Németh László vásárhelyi korszaka* című monográfiával helyi kötődésű, ám mégis egyetemes jelentőségű. Ma már csak kevesen emlékeznek arra, hogy Németh Lászlót nemcsak a legnagyobb hazai írók közé sorolják ekkor (életműve már a 60-as években, tehát életében, szigorlati tananyag az egyetemi magyar szakon), hanem ígéretes – bár utóbb kudarcra végződő – szervezkedés eredményeképpen a Nobel-díjra javasoltak szűkebb körébe is bekerül. Hódmezővásárhely, a Dél-Alföld, a vidék egyfelől, s egy valóban európai rangú életmű másfelől. Ez a szerencsés találkozás az, ami azután Grezsa Ferencet másik két könyvéhez is elsegíti: 1985-ben jelenik meg a Németh László háborús korszaka, s időben utoljára, 1990-ben a legkorábbi periódussal foglalkozó: Németh László *Tanú* korszaka. A kandidátusi, illetve a nagydoktori fokozat hamarosan főiskolai, majd egyetemi tanárrá teszi.

Természetes, hogy a Németh László életműben gondolkodó monográfia-építés a filológiai adatközléstől eltérő módszert igényel, az értékrend mégis csekély mértékben változik. A tényfeltárás mind teltebb, mind kiérleltebb formában nő olyan szintézissé, ami már nem egyszerűen számba veszi a Németh László alkotások művészi és erkölcsi problematikáját, hanem egyértelműen arra törekszik, hogy az életmű nemzetpedagógiai építményként szolgálja az akkori jelen, s a későbbi jövő minőség centrikus perspektíváját. A Mikszáth Kálmán és a vásárhelyiek, a József Attila városunkban típusú cikkei is sok mindent hordoztak a pusztán levéltári vagy sajtótörténeti felfedezésen túl. A Németh László-kutató Grezsa Ferenc mégis más „légtér”-be lép: egy kultúra, sőt egy nemzet egésze lesz viszonyítási pont. Az is igaz, persze, hogy a pálya első két évtizede nélkül nehezen volna elképzelhető ez a kibontakozás.

Kiskunmajsa, a szülőföld, Kecskemét, a középiskola, Szeged, az egyetemi évek, Hódmezővásárhely, a választott tájhaza öröksége mind-mind arra ösztönzi, hogy egy szűkebb haza élményében éljen át össznemzeti sorsot, egy időben és térben tágabb haza feladatait és lehetőségeit gondolva végig. A *Házavató Mezőszilason* című írásában ugyan Németh Lászlóról

beszél, de talán önnön tapasztalata és küldetésstudata is hangot kap szavaiban: „Erkölcsei tanítása a 'nagy család' pedagógiai étoszában és a magyarság sorskérdései iránti elkötelezettség érzésében foglalható össze. Szilas egyszersmind az írói mitológia születési helye. A mezőföldi tájhozát a *Kalevala* föld és levegő istenei lakják, akik az embert a realizmus szigorának és az utópia varázslatának kettősségére nevelik.”

Ennek a szintemelkedésnek nyilvánvalóan voltak további szubjektív és objektív tényezői. Talán kora gyermekkorától azonosult a népi íróknak a parasztságba, mint megtartó erőbe vetett bizalmával. Aztán szerepe lehetett a Németh László „közvetett testközelség”-ének. 1957-ben, amikor először lép a Bethlen Gimnázium tanári szobájába, még tíz év sem telt el Németh László távozása óta, tehát személyes varázsának még nem tűntek el a nyomai. Az író kollégái és barátai, a Sipka házaspár, Körtvélyessy László, Szabó Imre sok mindent tovább örökítettek nagyképszerűség nélküli tudomány ihletéből.

Az értékrend tehát nem sokat módosul, mégis tágasabb és elevenebb lesz szerzőnk gondolkodása. A Németh Lászlóról szóló tanulmányok szövegéből is kivehető a személyes közelkerülés a nagy íróhoz, akár sorspárhuzam formájában. *A megmentett gondolatok*-ról például azt írja, hogy „dokumentuma annak, hogy a tanulmányíró fegyverzete – a vásárhelyi pedagógia rejtett vívőleckéinek is köszönhetően – a hallgatás éveiben sem rozsdásodott be.” Nos, a tanítás „vívőleckéi” Grezsa tanulmányírói fegyverzetét sem hagyták megrozsdásodni, akár gondolt erre a fogalmazás közben, akár nem. (És most egy személyes emlék, ami talán hiányozna a tudós Grezsa portréjából: a tanuló szobán valamelyik kissé naív – tehát nem zavarba hozni szándékozó – tanuló leány azzal a kéréssel fordult a tanári asztal mellől felügyelő, s természetesen könyveibe mélyedő Grezsa Ferenchez, hogy mivel az ő osztálytársai most nincsenek itt, segítene neki a matematika példa megoldásában. Grezsa tanár úr nem förmedt rá, szokása szerint rámereszette szemét, aztán egy pillanatra a távolba tévedt tekintete, átvette a füzetet, hajába túrt, s egy-kettőre megtalálta a megoldást. Ekkor győződhettünk meg arról, hogy nemcsak művészetkedvelő, nagy olvasó felügyelő tanárunk van, hanem aki annak idején a reál tárgyakból is kiemelkedő lehetett.)

Az Ady analógia lényege ez: „A líra ha-

sonló funkciót tölt be Németh László pályáján, mint Adyén a publicisztika: pályanyitó műfaj, a dilettantizmusból való kiemelkedés alkalma. A prózáíró Németh versekben készül el, mint a költő újságcikkekben.” Itt és máshol is nyilvánvaló: Németh László gondolatvilága, hihetetlenül gazdag, sokarcú szellemi öröksége a fogékony és vállalkozó kedvű irodalomtörténész utódnak mintegy segítségére siet. Németh László gondolata alkalmas arra, hogy Grezsa Ferenc önnön hivatását tisztán láthassa: „Nálunk a művek megszületnek, de elmarad az a kritikai munka, amely a nemzeti műveltség részeként az olvasók tudatába építi őket.” Hozzátehetjük a mából nézve: ha nem maradt volna el, ma kevesebb korrupció, nagyotmondás, kulturálatlanság nehezítené Magyarország amúgy sem könnyű sorsát.

Nem hiányzik Grezsa Ferenc Németh Lászlóról szóló monográfiáiból és tanulmányaiból a vitázó kedv sem. De sosem durva, sosem ingerült. Azt írja például, hogy Németh László nagy gondolkodó volt, de „nem annyira a felfedező, mint inkább a szintézisreemtők fajtájából, akinek eredetisége főképp művének szerkezetében rejlik, nem pedig elemeiben.”

Németh László enciklopédikus világméretű értelmezésében nagy segítségére volt Grezsa Ferencnek bámulatos világirodalmi ismeretanyaga. (S megint egy személyes emlék: nem szakszerű helyettesítésre küldték be a mi lármázó osztályunkba. Elkezdett mesélni a középkorról, a régi egyetemekről, azok autonómiájáról, hogy oda rendőr, katona be nem tehetette a lábát, hogy a diákok ágyúval lőttek kifelé, ha akartak, mégsem eshetett bántódásuk. Vajon miért erről beszélt? Talán a tanintézmények valamikori önállósága, megbecsültsége iránt akart nosztalgiát ébreszteni 1961-ben? S honnan és miért olvasott ennyit a középkorról, amiről soha egy sort sem írt?)

Azzal is nyilvánvalóan tisztában volt Grezsa Ferenc, hogy a Kisebbségben meglehetősen igazságtalan képet ad a magyar kultúráról, hígmagyarnak nyilvánítva nemcsak Kazinczyt, de Kölcseyt is, Kazinczyban a diktátor-féltehetség Babits kártékony munkálkodásának modelljét ismerve fel. Természetesen sem Kazinczy, sem Babits nem volt diktátor féltehetség, még ha tévedhetetlen végső orákulum sem, itt azonban Németh nyilvánvalóan Babits-csal való szakításához keresett történelmi illusztrációt. (Ne feledjük – s Németh maga is utal erre – hogy személyes sértettségből is el lehet jutni nagy felfedezésekhez.) Grezsa Ferenc azonban nem ezt a szubjektív beállítást emeli ki, hanem azt, hogy a *Nyugat*-tól való eltávolodás indulata micsoda irodalomszervező energiákat és szemnyitó tanulmányokat szabadított fel, ami azután a 30-as évektől szinte a 70-es évekig nemzedékek és értékek sorát segítette csatasorba. Grezsa elsődleges célja tehát nem az igazság patikamérlegesen történő méricskélése kellett legyen 1970-ben, 1880-ban, hanem olyan nemzeti és etikai értékrend sugalmazása, amely az egyre szabadabb szellemi légkörben korábban tiltott gondolatok működésbe hozásához vezethetett el.

A Németh László életműben felmutatott (maig érvényes és nélkülözhetetlen) lényeg: „a magyar kultúra műhelyeit óvni a nacionalista kérdés gőzétől és a nemzeti közömbösség szétoldó megalkuvásától.” Grezsát egy tragikus, de mégis diadalmas élet pátosza ihleti: a nagyság olyasfajta inspiráló ereje ez, ami a nagy feladat pártolására és vállalására ösztönöz. (Németh Lászlót sem érdekelte a program nélküli tragikum, csak a Széchenyi-féle nagyság, melynek esetén a tragikum a program kudarca, de a program feltétele is a tragikus nagyság bukásának.) S valóban: Németh László interpretátora azonosulni tudott a Németh László-i program tartópillérével, az emberi és közösségi jelentésben megfogalmazott üdvösségügy szolgálatával. Egy helyütt Pilinszkyt idézi, talán Németh Lászlót, talán önnön sorsát is a szellemi és erkölcsi kiválóság sebezhetőségével vetve egybe: hasonlók ők az ég madaraihoz, a teljes égbolt a hazájuk, de bárki golyója eltalálhatja őket.

Dr. Imre László
(Fotó: Dr. Grezsa István)

Fenyvesi Félix Lajos

Városszéli ház

Grezsa Ferenc nyolcvanadik születésnapjára

Tékozló, ellobbant-életű Professor!
Képzellek most egy régi, ősz-arany
szeptemberben a gimnázium udvarára,
kezedben hatalmas aktatáska,
kitömve súlyos könyvekkel.
Húsz éve, hogy nem láttalak, nem jössz
kora reggel, ha nyílnak az ég redői,
a roppant idő örök foglya vagy;
én mégis eltűnődöm újra: ott
ülsz zúgó hárs fáklyás lombja alatt,
előtted a NÉMETH LÁSZLÓ-breviárium,
mindennapi kedves, szent könyved.

Ezüst hajú hitvesed szelíden
emlékezett: a halál ágya
mellett is ott sorakoztak kötetei.
Talán fájó-búcsúzó
sorait olvastad az éjszakában.

S mikor nagy munkád végére értél,
az élő Isten két karjába ölelt.

A kiégett hantú, tört sírköves
temetőben megkereslek mindig.
Jó az alkonyi csend.
Önmagunk helyett álmodni
boldogabb életet másnak.

Ahogy hú Mestered virrasztott
csillagtalán sajkódi nyárestén,
úgy fejtjük mi is tonnás mondatait
(van benne élet, titok, tűnő idő)
s nem kell kilesnünk az ablakon, hogy
tudjuk, mi tombol a veszett világban.

Halljuk biztató szavad, árad
belőle a szellem tisztasága, ahogy
kezed szívünk elé emeled pajzsként –
óvjuk a szépet és veszendőt.